

EBÜ İDRİS el-HAVLÂNÎ

(أبو إدريس الخولاني)

Ebû İdrîs Âzullâh b. Abdillâh
b. Amr el-Havlânî
(ö. 80/699)**Dımaşk kadısı, muhaddis tâbiî.**

8 (630) yılı sonlarında Dımaşk köyle-
rinden Havlân'da doğdu. Dımaşk'ın fet-
hinden sonra oraya yerleşen yüzlerce sa-
hâbîden birçoğu ile görüşerek onlardan
feyiz aldı. Hz. Ömer, Ebû'd-Derdâ, Ebû
Zer el-Gıfârî, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Bîlâl-i
Habeşî, Ebû Hüreyre, Avf b. Mâlik, Ubâ-
de b. Sâmit gibi sahâbîler kendilerinden
hadis öğrendiği kimselerden birkaçıdır.
Onun Muâz b. Cebel'den hadis işitip işit-
mediği konusu ise ihtilâfıdır. Kendisin-
den İbn Şihâb ez-Zühri, Mekhûl, Atâ el-
Horasânî, Seleme b. Dînâr, Yûnus b. Mey-
sere gibi âlimler hadis tahsil ettiler.

Ebû İdrîs, Muâviye'nin Şam kadısı sa-
hâbî Fedâle b. Ubeyd öldükten sonra (53/
673) onun yerine tayin edilmiş ve bu gö-
revi, I. Yezîd (680-683) ve Abdülmelik b.
Mervân (685-705) devirlerinde de devam
etmiştir. Abdülmelik b. Mervân dönemin-
de vâizlik görevinde de bulunmuş, fakat
bir müddet sonra bu görevinden alındı-
ğı için sadece kadılık yapmıştır. Vâizliği
daha çok sevdiğini söyler ve, "Beni zevk-
le yaptığım işten azlettiler, isteksiz ola-
rak üstlendiğim görevde bıraktılar" diye
yakınırdı. Dımaşk Mescidi'nde Kur'an öğ-
renimiyle meşgul olan muhtelif gruplar
bir secde âyetine gelince Ebû İdrîs'i yan-
larına davet ederler ve secde âyetini ona
okutarak arkasında secde ederlerdi.

Güvenilir bir muhaddis, ilmi ile amel
eden bir âlim, İslâm hukukunun incelik-
lerini bilen bir fâkih ve kıraat ilmine vâ-
kıf bir kişi olan Ebû İdrîs el-Havlânî Dı-
maşk'ta vefat etmiştir.

Onun güzel iki sözü şöyledir: "İffetli
olunuz. Erkekleri iffetli olmayan bir mil-
letin kadınları iffetli olmaz". "Bakıp da
düşünen, görüp de hayret eden kimse-
den daha değerlidir".

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 448; Buhârî, *et-Tâ-
rîhu'l-kebir*, VII, 83; İbn Hibbân, *Meşâhîr*, s.
112; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 152-153; Ebû
Nuaym, *Hilye*, V, 122-129; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-
ğâbe*, Kahire 1282, III, 99; V, 134; Mizî, *Teh-
zîbü'l-Kemâl*, XIV, 88-92; Zehebi, *Tezkiretül-
huffâz*, I, 56-57; a.mlf., *A'lamü'n-nübela'*, IV,
272-277; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 57; a.mlf., *Teh-
zîbü't-Tehzîb*, V, 85-87; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*,
I, 88; Abdülkâdir Bedrân, *Tehzîbü Târîhi Di-
maşk*, Beyrut 1399/1979, VII, 206-208; G. H.
A. Juynboll, "al-Khawlanî", *EI*² (Fr.), IV, 1167.

ALİ YARDIM

EBÜ İMRÂN el-FÂSÎ

(أبو عمران الفاسي)

Ebû İmrân Mûsâ b. İsâ
b. Ebî Haccâc el-Gafecûmî (el-Fâsî)
(ö. 430/1039)**Fıkıh, hadis, kelâm ve kıraat âlimi.**

365 (976) veya 368 (979) yılında muh-
temelen Fas'ta doğdu. Berberî kabilele-
rinden Gafecûm'a mensup Benî Ebû Hâc
diye tanınan bir ailedendir. Tahsilini da-
ha sonra taşındıkları Kayrevan'da yaptı.
Burada Kâbisî'den fıkıh, Ebû Bekir ez-
Zevîlî ve Ali b. Ahmed el-Levâtî es-Sû-
sî'den hadis okudu. Ardından arkadaşı
Ebû Ömer İbn Abdülber'le birlikte Kur-
tuba'ya geçip Asîlî, Ebû Osman Saîd b.
Nasr, Ahmed b. Kâsım el-Ebzârî, Abdül-
vâris b. Süfyan'dan ders aldı. Daha son-
ra doğuya seyahat ederek Mısır'da Ebû'l-
Hasan Abdülkerîm b. Ahmed, Mekke'de
Ebû İshak Ubeydullah b. Muhammed'den
kıraat, Ebû Zer el-Herevî'den de hadis
okudu. Bağdat'a gidip (399/1008) İbn
Ebû'l-Fevâris, Ebû'l-Hasan Ali b. İbrâ-
him el-Müstemlî, Ebû'l-Fazl Ubeydullah
b. Abdurrahman ez-Zühri gibi hocalar-
dan ders aldı. Buradaki hocaları içinde
en meşhuru ve üzerinde en fazla tesir
icra edenî Bâkılânî'dir. Ebû İmrân Bâ-
kılânî'den fıkıh, usûl-i fıkıh ve kelâm
okudu. Bâkılânî ona, "Benim medresem-
de sen ve Abdülvehhâb (Kâdî) bir araya
gelseydiniz Mâlik'in ilmi burada toplan-
mış olurdu. Sen onu ezberler, o da naza-
riyesini hallederdi. İmam Mâlik sizi görse
memnun olurdu" diye iltifat etmiştir.

Doğuda ne kadar kaldığı kesin olarak
bilinmiyorsa da 402 (1011) yılında mem-
leketine döndüğü anlaşılmaktadır. Da-
ha sonra Kayrevan'a yerleşen Ebû İmrân
burada kıraat, fıkıh, hadis ve kelâm okut-
maya başladı. Kısa zamanda şöhreti bü-
tün Mağrib'e yayıldı ve evinde verdiği
derslere sadece Kayrevan'dan değil En-
dülûs ve Mağrib'in çeşitli bölgelerinden
birçok talebe gelmeye başladı. Mağrib
ilim muhitinde yayılan şöhreti sebebiyle
çağdaşı meşhur hukukçu Ebû Bekir b.
Abdurrahman ile arasına soğukluk gir-
diği nakledilmektedir. Talebeleri arasın-
da Ebû Bekir Atîk es-Süsî, Ebû'l-Kâsım
es-Süyûrî, İbn Şeref el-Kayrevânî, Abdul-
lah b. Reşîk, Ebû't-Tayyib Abdülmün'im
el-Kindî, Ebû Hafs Ömer b. Sâlih, Ebû Sa-
îd el-Kassâr, İbnü'l-Hazzâ', Ebû Hârûn
Mûsâ b. Halef ve Veccâc (Vâcâc) b. Zellû
el-Lamî bulunmaktadırlar.

Ölümünden birkaç yıl önce tekrar Mek-
ke'ye giden Ebû İmrân el-Fâsî burada

Abdullah b. Ahmed el-Herevî ile karşı-
laştı ve onunla ilim alışverişinde bulun-
du. Kayrevan'a döndükten sonra 13 Ra-
mazan 430 (8 Haziran 1039) tarihinde bu-
rada vefat etti. Cenaze namazına, Zîrî
Emîri Muiz b. Bâdis'in de içinde bulun-
duğu büyük bir kalabalık iştirak etti. Evi-
ne defnedilen Ebû İmrân'ın kabri kısa
sürede bir ziyaretgâh haline geldi.

Mâlikî fıkıhının ve Ebû'l-Hasan el-Eş'a-
rî kelâmının Mağrib'de yayılıp yerleşme-
sinde önemli rol oynayan Ebû İmrân el-
Fâsî, fıkıh ve kelâm ilimlerinin yanı sıra
hadis ilminde de önemli bir mevkiye sa-
hiptir. Hadisçiler onu *hâfız** olarak kabul
eder ve *müksirûn**dan sayarlar. Rivayet
ettiği âlî hadislerin toplamı 100 varak
hacmindeki bir eseri dolduracak bir yekû-
ne ulaşmaktadır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'i
kıraat-i seb'aya göre tilâvet edebilen bir
kıraat üstadı olarak da tanınmaktadır.

Öte yandan Ebû İmrân'ın Murâbitlar'ın
kuruluşunda da belirli bir rolü olmuş-
tur. Lemtûne kabilesinin reisi Yahyâ b.
İbrâhim, hac dönüşünde bir müddet Kay-
revan'da kalarak Ebû İmrân'ın ders ve
sohbetlerine devam etti. Daha sonra on-
dan, kabilesinde ders vermek ve irşadda
bulunmak üzere bir hoca istedi. Ebû İm-
rân da uygun bir kimseyi görevlendirme
işini talebesi Veccâc'a havale etti. Ebû
İmrân'dan icâzet aldıktan sonra Sûs'ta
Dârûlmurâbitîn adlı bir ilim merkezi ku-
ran Veccâc, bu iş için talebeleri arasın-
dan Abdullah b. Yâsîn'i seçti. Abdullah'ın
Lemtûne kabilesindeki öğretim ve irşad
faaliyetleri Murâbitlar'ın kuruluşunda en
önemli âmilî oluşturmıştır.

Eserleri. Yaşadığı dönemde Endülûs
ve Mağrib ilim hayatında önemli bir yer
işgal eden ve birçok talebe yetiştiren Ebû
İmrân el-Fâsî'nin eserleri hakkında kay-
nakların verdiği bilgiler yeterli ve açık
değildir. Bir kısım fetvaları, Venşerîsî'nin
el-Mi'yarü'l-Mu'rib adlı eseriyle gü-
nümüze kadar gelmiştir (XIII, 370). Yine
Mi'yar'da Ebû İmrân'ın *Kitâbü'd-De-
lâ'il ve'l-ezdâd* adlı bir eserinden da-
ha söz edilmektedir (X, 144). Öte yandan,
*el-İhkâm li-mesâ'ilil-ahkâm el-müs-
tahtace min Kitâbi'd-Delâ'il ve'l-ez-
dâd* adlı bir eserin Madrid Escorial Kü-
tüphanesi'nde bulunan yazma nüshası-
nın Ebû İmrân el-Fâsî adına kayıtlı oldu-
ğu belirtilmektedir ki (Brockelmann, II,
961) bu iki kitabın birbiriyle ilgisi araştı-
rılmaya muhtaçtır. *el-İhkâm*'ın bir baş-
ka nüshası da Rabat'ta el-Hizânetü'l-me-
lekiyye'de (nr. 1342-d. 1444) kayıtlıdır (*EI*²
Suppl. [İng.], s. 27). Kaynaklarda Ebû İm-
rân'ın bir *Fehrese*'sinden ve tamamlan-

mamış *Kitâbü't-Te'âlik 'ale'l-Müdevvene* adlı bir eserinden de söz edilmektedir. Kādî İyâz *Tertibü'l-medârik*'te (I, 56), Ebû İmrân'ın *et-Te'âlik*'inden de faydalandığını söylemekteyse de biyografik bilgiler ihtiva ettiği anlaşılan söz konusu eserin *Kitâbü't-Te'âlik 'ale'l-Müdevvene* mi, yoksa başka bir eser mi olduğu bilinmemektedir (İdrîs, *Annales de l'Institut d'études orientales*, s. 47-48). Burzûlî tarafından zikredilen (a.g.e., s. 48) *en-Nezâ'ir* adlı eserinin de bir nüshası mevcuttur (bk. Brockelmann, I, 661).

BİBLİYOGRAFYA :

Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, Kahire 1386/1966, s. 338; Kādî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, I, 56; II, 586-587, 702-706; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 618-619; Abdurrahman b. Muhammed ed-Debbâğ, *Me'âlimü'l-İmân* (nşr. Muhammed Mâdûr), Tunus 1978, III, 159-164; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXIV, 253-255; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, III, 284-286; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzheb*, s. 344-345; İbn Haldûn, *Mefâhirü'l-Berber* (nşr. E. Lévi-Provençal), Rabat 1352/1934, s. 69, 70; Venşerîsî, *el-Mi'yarü'l-Mu'rib* (nşr. Muhammed Haccî v.dğr.), Beyrut 1401-1403/1981-1983, X, 144; XIII, 370; *el-Hulelû's-sündüsüye*, I, 258-259; Ahmed b. Hâlid en-Nâsirî, *el-İstikşâ* (nşr. Ca'fer en-Nâsirî — Muhammed en-Nâsirî), Dârülbeyzâ 1954, II, 5, 6; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 660-661; II, 961; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 106; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 159; Chadli Bouyahia, *La Vie littéraire en Ifriqiya sous les Zirides*, Tunis 1972, s. 67, 116; Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'lamü'l-Mağribi'l-'Arabî*, Rabat 1979, II, 96-97; İsmet Abdüllatif Dendeş, *Devrül-Murâbiûn ft neşri'l-İslâm ft garbi İfrîkıyyâ*, Beyrut 1408/1988, s. 60; H. R. İdrîs, "Essai sur la diffusion de l'ach'arisme en Ifriqiya", *Cahiers de Tunisie*, sy. 2, Tunis 1953, s. 134-135; a.mlf., "Deux maitres de l'école juridique kairouanaise sous les Zirides (XIe siècle): Abû Bakr b. 'Abd al-Rahman et Abû 'Imrân al-Fâsî", *Annales de l'Institut d'études orientales de l'Université d'Alger*, XIII, Alger 1955, s. 42-60; Ahmed Muhtâr el-Abbâdî, "eş-Şaḥḥatü'l-ülâ min târiḥi'l-Murâbiûn", *Mecelletü Külliyyeti'l-Âdâb*, XXI, İskenderiye 1967, s. 50-51; Ch. Pellat, "Abû 'Imrân al-Fâsî", *El² Suppl.* (İng.), s. 26-27.

MUHAMMED SÜVEYSİ

EBÜ İNÂN el-MERİNİ

(أبو عنان المريني)

Emîrül'l-mü'minîn Mutevekkil-Alellâh
Ebû İnân Fâris b. Alf
b. Osmân el-Merînî
(ö. 759/1358)

Merînî hükümdarı
(1348-1358).

12 Rebîülevvel 729'da (14 Ocak 1329) Fâsülcide'de (Medînetülbeyzâ) doğdu. Babası Merînî hükümdarlarından Sultan Ebû'l-Hasan Ali b. Osman, annesi hiris-

tiyan asıllı bir câriye olan Şemsüdduhâ'dır. Babası onun tahsiliyle yakından ilgilenerek devrin en meşhur bilginlerinden ders almasını sağladı. Böylece fıkıh, hadis, edebiyat, lugat ve nahiv gibi çeşitli ilim dallarında geniş bilgi sahibi oldu; Kur'an-ı Kerim'i ezberledi.

Ebû İnân kabiliyet ve cesareti sayesinde kısa zamanda temayüz edince babası Sultan Ebû'l-Hasan onu veliaht seçerek Tilimsân'a vali tayin etti. 748 Saferinde (Mayıs 1347) ordusuyla İfrîkiye seferine çıkarken yerine Ebû İnân'ı vekil bıraktı. Sultan Ebû'l-Hasan'ın Benî Hilâl ve Süleym'e mensup âsi Arap kabileleriyle yaptığı savaşta mağlûp olarak öldürüldüğüne dair gelen haberler üzerine 30 Rebîülevvel 749'da (28 Haziran 1348) Ebû İnân'a Merînî sultanı olarak biat edildi. Ebû İnân biat merasiminden sonra ordusu ve devlet erkânı ile başşehir Fas'a hareket etti. Ancak Fas'a varmadan önce babasının hayatta olduğunu öğrendi. Bu durum karşısında Merînîler yeni hükümdarı tanımaktan çekindiler ve Sultan Ebû'l-Hasan'a bağlı kalacaklarını bildirdiler. Yeğeni Mansûr, Ebû İnân'a karşı başlatılan muhalefet cephesini organize ederek amcasının üzerine yürüdü. Tâze'de Ebû'l-Ecrâf vadisinde meydana gelen savaşta mağlûp olan Mansûr Fâsülcide'ye sığındı. Ebû İnân onu takip ederek bir süre muhasara ettikten sonra ele geçirip öldürttü. Böylece Mağrib-i Aksâ ve Mağrib-i Evsat'ın büyük bir bölümü kendi hâkimiyeti altına girmiş oldu.

Öte yandan Tunus'taki Merînîler Sultan Ebû'l-Hasan Ali'yi desteklemeye devam ettiler. Ebû'l-Hasan Tunus'tan gemilerle yola çıkıp maceralı bir yolculuktan sonra Merakeş'e vardı ve şehri zaptetti. Bunun üzerine Ebû İnân babasına karşı harekete geçti ve Medgûsa'da yapılan savaşta onu mağlûp ederek Merakeş'i ele geçirdi (751/1350). Cebelül-hintâte'ye sığınan Ebû'l-Hasan burada bir süre daha mukavemet ettikten sonra bazı şartlar ileri sürerek tahttan feragat etti. Ebû İnân hâcibi Muhammed b. Ebû Ömer'i gönderip babasının isteklerini yerine getirdi ve rızasını aldı. Sultan Ebû'l-Hasan 23 Rebîülâhîr 752'de (19 Haziran 1351) vefat edince cenazesi önce Merakeş'te toprağa verildi, daha sonra Fas'a götürülüp atalarının gömülü olduğu Şâle'de (Chella) defnedildi.

Babasının ölümünden sonra bütün Merînî topraklarına hâkim olan Ebû İnân, taht kavgalarını fırsat bilerek Mağrib-i Evsat'ta nüfuz kazanmaya çalışan Abdülvâdiler'e karşı harekete geçti ve onlardan Merînî topraklarını derhal terketmelerini istedi. 753'te (1352) hazırlıklarını tamamlayıp Tilimsân'a hareket etti. Yapılan savaşta mağlûp olan Abdülvâdî Hükümdarı Sultan Ebû Saîd yakalanarak idam edildi (11 Cemâziyelevvel 753/25 Haziran 1352). Ebû İnân 757-758 (1356-1357) yıllarında Portekiz sahillerine saldırdı; bunun üzerine Portekiz kralı barış istemek zorunda kaldı. Aragon Kralı'yla iyi ilişkiler kuran Ebû İnân, Hafsîler'in elinde bulunan Kostantine'yi de (Konstantine) zaptedip sultan Ahmed b. Muhammed'i esir aldı. Kostantine'de bulunduğu sırada gelen kabile reisleri itaat arzedit onu Tunus'u ele geçirmeye teşvik ettiler. Ancak Ebû İnân, askerlerin yurtlarından uzun süre ayrı kaldıklarını belirtip şikâyetçi olmaları üzerine başşehir Fas'a döndü. Bu dönemde Nasrîler'le ilişkiler, meşhur vezir Lisânüddin İbnü'l-Hatîb sayesinde çok iyi bir şekile gelişti.

Ebû İnân 759 (1358) yılı kurban bayramından sonra hastalandı. Yaklaşık iki hafta kadar yattıktan sonra 24 Zilhicce 759'da (27 Kasım 1358) Fas'ta veziri Hasan b. Ömer el-Füdûdî'nin tertiplediği bir komplo sonucu boğularak öldürüldü ve Medînetülbeyzâ'da defnedildi. 28 Zilhicce (31 Kasım 1358) günü öldürüldüğüne dair rivayetler de vardır. Yerine oğlu Ebû Bekir es-Saîd geçti.

Ebû İnân iffetli, cesur, cömert ve mütteki bir insandı. İlim, edebiyat ve şiire yakın ilgi duyar ve boş zamanlarında şiirle meşgul olurdu. Orduya bizzat kumanda eden Ebû İnân zamanında Merînîler en iyi dönemlerini yaşadılar. Onun Endülüs'te İslâm hâkimiyetini yeniden kurabilecek nitelikte bir hükümdar olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Merînîler'den "Emîrül'l-mü'minîn" ve "Mutevekkil - Alellah" gibi halifelere mahsus lakap ve unvanları kullanan ilk hükümdar olma özelliğine sahiptir. Ebû İnân, babası gibi imar faaliyetleriyle de ilgilenerek onun başlattığı eserleri tamamladığı gibi birçok şehirde mescid, medrese, zâviye, sebîl ve hamamlar yaptırmıştır. Kendisinin yaptırdığı Tâliatü Fâs adıyla meşhur Bû İnâniyye Medresesi âbidevî bir eserdir.